

Putovanje na koje Ljubinka nije otišla

Ovo je jedno sasvim lično sećanje na koleginicu i prijateljicu.

Teško je sažeti i srediti sećanje, u ovom trenutku, na ličnost koju smo poznavali i s kojom smo prijateljevali više od četiri decenije, a da to ne budu tek fragmentarni, rasuti „kadrovi“ čija je hronologija već postala nepouzdana. Sada, međutim, to nije tako ni važno. Odlaskom Ljubinke Trgovčević-Mitrović, istoričarke, kolegнице i prijateljice, nastala je u našoj, poslednjih par godina teško osakaćenoj kulturnoj sceni, još jedna velika praznina.

Krajem prošlog decembra, pred Novu godinu, sedeo sam sa Ljubinkom, prvi put posle nekoliko meseci, u jednom kafeu na Cvetnom trgu. Pandemija i sve što je ona sa sobom donela, prekinula je i naše povremene susrete i razgovore. Bila je, na

Uvek je imala hrabrosti da kaže šta misli i da ide svojim putem. Njeni i Andrejevi stavovi i ponašanje bili su primer kako etičkih tako i profesionalnih principa. Bombardovanje 1999. zateklo ih je u inostranstvu. Na ponude prijatelja da ostanu na sigurnom, zahvalili su se i vratili u Beograd vođeni onim što jeste bio njihov *moralni imperativ* i osećanje duboke solidarnosti da u takvim istorijskim trenucima jeste dužnost intelektualca da deli sudbinu svojih sugrađana

Piše: **Milan Ristović**

prvi pogled, tek nešto malo umornija i manje raspoložena nego obično. Pričala je o običnim stvarima, o želji da se vrati pisanju i - putovanjima. Pomenula je, odjednom ozarena, da se nada da će moći, čim popuste zabrane, konačno, posle dve godine odlaganja, da krene na davno planiran put u Južnu Afriku. Bilo je to, međutim, kako se ispostavilo jedino neostvareno, od mnogih putovanja, na koja je kretala s prijateljicama poslednjih godina, posle gubitka supruga, istoričara Andreja Mitrovića. Sa Andrejem, često sama vozeći (bila je i pouzdan i iskusan vozač), duge rute kroz Evropu, putovala je široko otvorenih očiju. Odlazilo se, da se istražuje po arhivima i bibliotekama, da se uvek sazna nešto novo, drugačije i preispita već spoznato, obilaze muzeji i galerije i sve to uklopi u ona široka shvatanja, koja su, oboje kao istoričari uspešno zastupali - o jedinstvenoj i bogatoj slici istorije i njenim isprepletanim slojevima politike, ideologije, kulture, privrede, društva.

MREŽA INTELEKTUALNE ISTORIJE: Istraživala je zametnute tragove prvih generacija srpskih i drugih balkanskih studenata u arhivama evropskih univerziteta, u Lajpcigu, Beču, Haleu, Parizu, Berlinu, Cirihi, Gracu, Londonu, iščitavajući stare matrikule, nastavne programe, prepisku, sklapajući strpljivo mrežu intelektualne istorije onih generacija koje su se, od sredine 19. stoleća obrazovale u „belom svetu“ i odatle vraćale da pomognu modernizaciji i izgradnji države, društva i kulture. Pisala je o izuzetnoj ulozi koju su srpski naučnici imali u Prvom svetskom ratu, oblikujući političke programe, radeći na propagiranju ratnih ciljeva države, učestvujući kao stručnjaci u defnisanju i naučnom argumentovanju granica nove, jugoslovenske države, podupirući svojim naučnim ugledom i znanjem diplomatske napore na međunarodnim konferencijama. Bila je izuzetan poznavalac života i naučnog i političkog delovanja Jovana Cvijića. Pišući istoriju jedne od najstarijih nacionalnih institucija, Srpske književne zadruge, pružila je sintetičku sliku srpske kulturne ali i političke istorije u dugom vremenskom rasponu.

Najmlađa, najhrabrija

Politika nije bila njen prvi izbor, ali je, sticajem okolnosti, nekoliko burnih godina krajem 1980ih provela kao poslanica u Skupštini Srbije i članica republičkog Predsedništva. I u ovom okruženju, sa već odbranim doktoratom, objavljenim kao monografija, nagrađena NIN-ovom nagradom, govorila je i razmišljala kao istoričar, shvatajući dobro šta se događa i kakve posledice nose procesi pokrenuti pohodom Miloševića ka vrhu vlasti.

Nema svrhe ponavljati šta se događalo na dramatičnoj Osmoj sednici CK SK Srbije krajem septembra 1987. godine. Ali, svakako ima smisla ponovo podsetiti da je, u atmosferi pritiska duboko zatrovanoj podaničkim i kukavičkim kalkulisanjem većine, kao jedina žena i najmlađa članica kolektivnog Predsedništva, bila ta, koja je pokazala i potvrdila ličnu i političku hrabrost svojim odlučnim stavom. Govorila je da je istoričar, i da „razume(m) šta se radi i kuda ovo vodi“. Takva je ostala, odlučna i tokom teških iskušenja 1990-ih i do poslednjih dana. Uvek je imala hrabrosti da kaže šta misli i da ide svojim putem. Njeni i Andrejevi stavovi i ponašanje bili su primer kako etičkih tako i profesionalnih principa. Bombardovanje 1999. zateklo ih je u inostranstvu. Na ponude prijatelja da ostanu na sigurnom, zahvalili su se i vratili u Beograd vođeni onim što jeste bio njihov *moralni imperativ* i osećanje duboke solidarnosti da u takvim istorijskim trenucima jeste dužnost intelektualca da deli sudbinu svojih sugrađana.

Stan u kojem je živela sa suprugom Andrejom Mitrovićem, zahvaljujući njihovoj srdačnosti, neposrednosti i gostopimstvu dugo je bio prijatno okupljalište istoričara, ali i ljudi drugih struka, različitih generacija, domaćih i stranih namernika, među kojima je bilo značajnih imena svetske historiografije. Bio je njihov dom a u ružna vremena i intelektualno, prijateljsko utočište. Tu su, pored uvek zanimljivih razgovora, gosti bili usluženi svime što su njihovi domaćini imali i neštedimice delili. Ljubinka je i u takvim prilikama bila glavni „moderator“ ovih naših susreta.

NAUČNICA U SPOMEN NAUČNIKU: Naučnu karijeru počela je 1971. u Istorijskom institutu SANU, da bi 2001. prešla na Fakultet političkih nauka, gde je kao redovna profesorka radila do odlaska u penziju 2016. Bila je aktivna i u radu Centra za multidisciplinarnu studiju UB, Školi doktorskih studija na smeru Istorija i filozofija prirodnih nauka. U napisima u medijima na vest da je preminula Ljubinka Trgovčević-Mitrović čak i samo nabranje podataka o njenoj naučnoj karijeri i pedagoškom radu, društvenom i političkom angažovanju, članstvu u stručnim telima, predavanjima i učešću na naučnim konferencijama, svedoči o jednom ispunjenom životu, čija je iskušenja savladavala snagom svog optimizma

i posvećenom brigom za sve njoj bliške. Dobijala je nagrade za svoj naučni doprinos, uređivala naučne časopise, bila članica redakcija stranih časopisa, predavala, vodila računa o naučnom podmlatku, vodila naučne projekte.

Osnovala je nagradu koja nosi ime Andreja Mitrović za najbolje master radove odbranjene na Katedri za opštu savremenu istoriju i nagradu za najbolju novu knjigu o srpsko/jugoslovensko-nemačkim odnosima koju dodeljuje zadužbina Mihael Žikić u Bonu. Bila je velikodušni donator Filozofskog fakulteta u Kragujevcu. Već teško bolesna i na bolničkoj nezi, brinula je kako da izuzetno bogat legat Andreja Mitrovića, njen poklon biblioteci Odeljenja za istoriju, bude prebačen i smešten na fakultetu. Na vest da je to uspešno učinjeno, govorila je, da je ispunjena njena, poslednja, velika želja.

Ovo, poslednje putovanje, na koje je neplanirano i prerano otišla, sa koga se neće vratiti, prekinulo je jedan dinamičan život, ispunjen potragom za znanjem, pedagoškim radom, hrabrim društvenim angažovanjem, požrtvovanim brigom za druge.

Vredelo je poznavati je i biti njen prijatelj. Dugujemo najdublje poštovanje i privrženost uspomeni na dobru i plemenitu ličnost kakva je bila Ljubinka Trgovčević-Mitrović.

Ljubinka, naša snaga

Naviru mi reči dok pokušavam da nađem one koje bi najbolje opisale Ljubinku. Ali, možda su dve dovoljne. Snaga i hrabrost. Bila je od onih žena koje imaju snage za sve, koje su sve mogle i sve umele. Bila je vrhunska istoričarka i voljena profesorka. Baveći se istorijom srpske kulture i intelektualne elite imala je znanja i talenta da napiše neke od najvažnijih knjiga srpske historiografije. Za knjigu *Naučnici Srbije i stvaranje jugoslovenske države 1914-1920*, u kojoj je pokazala da Jugoslavija nije bila samo politički projekat, već i rezultat dubinskog opredeljenja srpske naučne i intelektualne elite, dobila je 1987. godine NIN-ovu nagradu za publicistiku. Ljubinkina *Istorija Srpske književne zadruge* jedna je od retkih knjiga posvećenih istoriji izdavaštva i kulturne politike u Srbiji, a njena knjiga *Planirana elita. O studentima iz Srbije na evropskim univerzitetima u 19. veku* na briljantan način je predstavila kulturne uticaje različitih evropskih centara i državnu politiku stvaranja elite mlade srpske države.

Ljubinka je imala snage i hrabrosti da posle skoro trideset godina rada u Istoriskom institutu SANU pređe na potpuno drugačiji posao, na mesto profesorke na Fakultetu političkih nauka. I odmah je uspela da i tu postane stub, da organizuje nastavu, da uvodi master i doktorske studije po novom modelu, sprovodeći mučne početke bolonjske reforme sa mesta prodekanke. Uporedo sa tim predavala je na Univerzitetu Donja Gorica u Podgorici i na Odseku za istoriju i filozofiju prirodnih nauka Univerziteta u Beogradu.

SPREMNA NA RIZIK: Imala je snage i hrabrosti da bude politički dosledna i uvek angažovana. U politički aktivizam ušla je već kao devojčica od trinaest godina, 1961. godine, sukobljavajući se sa policijom na demonstracijama protiv svrgavanja Patrisa Lumumbe. Od tada, pa preko uređivanja studentskog biltena tokom studentske pobune 1968. godine, do svih demonstracija protiv Miloševića i

Bila je od onih žena koje imaju snage za sve, koje su sve mogle i sve umele. Bila je vrhunska istoričarka i voljena profesorka

Piše: **Dubravka Stojanović**

rata, sakupila je jedan impresivan aktivistički staž. Bili su to, kako je sama napisala, "meseci na ulici". Ali, imala je i hrabrosti i snage da probleme države rešava i sa zvaničnih političkih pozicija, da uđe u „visoku politiku“ i postane 1986. godine deo tima Ivana Stambolića.

Zato je i dobro znala kakvo zlo dolazi sa Miloševićem. I od prvog trenutka, od Osme sednice, krenula je u borbu. Govorila je, pisala, učestvovala u svim antiratnim manifestacijama. Imala je hrabrosti da sa Andrejem Mitrovićem, Simom Ćirkovićem i Ivanom Đurićem napiše proglas istoričara protiv bombardovanja Dubrovnika u vreme ovdašnje ratne euforije i oduševljenja. I onda opet na ulicu.

Jer, umela je da nađe najtačnije rači, da podrži ili prekori, uvek da ohrabri, tačno da proceni šta je problem i predloži najbolje rešenje.

Pre studenata stigla na Terazijsku česmu u martu 1991. godine, mesecima je protestovala ledene zime 1996-1997, sa studentima je danima stajala pred kordonom policije u Kolarčevoj ulici. Bila je na svim protestima i na svim tribinama na kojima se govorilo protiv rata. Snažno je volela Jugoslaviju i snažno za njom patila. Razdirala je tragedija Bosne i Hercegovine i njenog rodnog Sarajeva, čijim je građanima neumorno slala pakete tokom opsade.

S ANDREJEM U POKRETU: Uvek je bila uz Andreja. Neumorno je sa njim nastupala na debatama, promocijama, konferencijama. Stalno su bili u pokretu, stalno na putu, držeći predavanja, istražujući po stranim i domaćim arhivima. Pre interneta i imejloma održavali su stalne kontakte sa nekim od najvećih evropskih i svetskih istoričara, dovodili ih u Beograd, pomagali prevođenje i objavljivanje njihovih knjiga na srpskom, od njih dobijali stipendije za svoje studente. Ugošćavali su ih u svom domu, vodili po Srbiji, upoznavali sa ovdašnjim kolegama. Sve su uvek delili sa drugima, davanje je bio Ljubinkin i Andrejev način života i najveće zadovoljstvo.

Imala je snage i za sve nas, Andre-

jeve studente. Njih dvoje su nas vodili svuda sa sobom, na izlete sa stranim gostima, na skupove po raznim gradovima Srbije, u inostranstvo kad god su mogli. Okupljali su nas na Okruglim stolovima na Filozofskom fakultetu svakog utorka, da bismo posle svi otišli u Kolarac a na kraju završili kod njih kući, do ujutro, jer se priča nije mogla završiti. Stalno su pravili žurke u svom malom stanu, sedelo se po podu i na prozoru, ali je bilo uzbudljivo, intelektualno moćno, prijateljski, toplo. Kad bismo se suočili sa problemima na našim naučnim počecima prvo smo zvali nju, njoj smo smeli da kažemo ono što Andreju nismo.

Uvek ću se sećati dana kad sam počela da pišem magistarski rad. Ceo dan sam presedela nad praznim, zastrašujućim belim papirom. Naravno, pozvala sam Bubu. Rekla sam joj da ja ne mogu da napišem taj rad, da ja to ne umem. Veselo se nasmejala i rekla da je normalno da ne znam, jer je to najteži, ali najlepši posao na svetu i da bi se svi time bavili, ali da malo ko može. Učinila je to onim tonom kojim poručuje da odustajanja nema, da jeste najteže ali da se baš zato mora. Svaki put kada se sada nađem pred praznim ekranom setim se tih reči koje mi i danas daju snagu, onu Bubinu snagu koju je prenosila na sve nas. Jer, umela je da nađe najtačnije reči, da podrži ili prekori, uvek da ohrabri, tačno da proceni šta je problem i predloži najbolje rešenje. Bila je vešta i u nalaženju rešenja, pa je u više navrata spasavala mlade istoričarke i istoričare koji bi se našli u nemilosti svojih velikih profesora, zapošljavala ih je, omogućavala da doktoriraju.

Imala je Buba snage da pomaže i okuplja mnogobrojnu familiju, svoju braću, svoje i Andrejeve bratance, bratanice i sestričine, stalno brinući i pomažući svima oko sebe. Njena kuća uvek je bila prepuna prijatelja, njeni rođendani su se slavili danima, jer se u mali stan moglo stati samo „po sekcijama“. Kuvala je magično, jer je sve umela, jer je njoj sve bilo lako. Svima su prijali njen optimizam, borbenost, hrabrost i ta lakoća sa kojim je sve radila. Bila nam je stub, osa, stena, sigurna kuća. Nema dovoljno tih reči...

Frau chefin, kako smo je zvali, kolegica, prijateljica i uzor.

Naša snaga.

Divnu, pametnu, hrabru morali su znati svi

Znanje joj je uvek bilo putokaz ali i poštovanje istine, ljudskog života i ideali pravednog društva takođe.

Piše: **Snježana Mivilojević**

Divnu, pametnu, hrabru Ljubinku Trgovčević morali su znati svi. Neki kao vrsnu istoričarku, upornu, posvećenu naučnicu koja se bavi društvenom istorijom, svim onim što ostaje iza velikih događaja i nacionalnih narativa, gde istorija nije *gloria mundi* nego istorija svakodnevnog života ljudi koji su išli u školu, voleli, živeli. Uključujući i istorije nevidljivih, posebno žena, kojima je kao jena od retkih otvarala vrata univerzitetskih programa i istorijskog pamćenja.

Generacije studenta Fakulteta političkih nauka znale su je kao uglednu i uvaženu profesorku. Došla je na Fakultet političkih nauka posle 2000. kada je trebalo podići Univerzitet posle razornih 90-tih. Pravila je i predavala nove predmete i unela u njih svoj javni ugled, znanje, međunarodnu reputaciju. Pre toga je već pripremila taj put radeći na Alternativnoj obrazovnoj mreži, u Centru za ženske studije i svim onim alternativnim obrazovnim institucijama koje su čuvale ugled nauke i obrazovanja tokom ratnih godina i kada to na mnogim mestima na Univerzitetu nije bilo moguće.

Mnogi je znaju kao aktivnu učesnicu u javnom životu, istoričarku kojoj je znanje istorije pomoglo da odmah prepozna i suprotstavi se rastućem nacionalizmu, razaranju zajedničke zemlje, ratu i nesreći. Znanje joj je uvek bilo putokaz ali i poštovanje istine, ljudskog života i ideali pravednog društva takođe. Imala je hrabrosti da vidi, kaže i uradi ono što je na pravoj strani istorije. Sačuvala je prijateljstva širom zajedničke zemlje i u najtežim danima.

Po svemu tome smo je znale i volele i mi njene drugarice. I divile se lakoći kojom je istorijske arhive zamenila svetskim prostranstvima dok je neumorno putovala, obilazila, upoznavala i uživala u šarenilu sveta. Na tim putovanja vodila je radoznalost, hrabrost i samosvest koju je imala u svemu. Koju je nosila i poslednjih meseci dok je bolest ophrvala i telo postajalo sve slabije. Hrabra i odlučna nije se predavala. Kad medicina više nije pomagala, verovala je u samoizlečenje zato što je navikla da oslonac i snagu traži u sebi i onima koji je vole. Širila je oko sebe samo optimizam, dobrotu i ljubav prema životu.

Po tome ću uvek pamtit divnu, hrabru, voljenu drugaricu.

Neprocenjiva i nepogrešiva ljudskost

Obogatila je i sam pojam poštenja, dala primer pažnje prema drugima, uvažavanja različitosti. Bila je među karijatidama koje su držale načeto moralno zdanje društva.

Piše: **Ivana Stefanović**

Ne znam nikog ko je više i toplije voleo ljude od Bube Trgovčević, ko je pažljivije birao svoje prijatelje a onda ih, kao najlepšu baštu, negovao i zalivao. Ne znam nikog ko se više osmehivao, a istovremeno bio toliko ozbiljan i odgovoran u svom poslu i mišljenju.

Malo je onih koji su odlučnije iznosili svoje stavove, a onda, u burnim vremenima koja ovde traju takoreći bez pauze, zauzimao jasnije stavove i ostajao nepotkupljiv i dosledan.

Retko ko je bio toliko hrabar i stamen. Kad je trebalo, setimo se Osme sednice i posle smene Ivana Stambolića, govorila je i glasala po savesti onda kada je to bilo doista opasno. Sama je ili sa Andrejem, neumorno izlazila na demonstracije, sedela na

pločniku na antiratnom protestu, oglašavala se javno o bolnim pitanjima, svojom rukom pisala protiv granatiranja Dubrovnika... Posle je, dok su mnogi ćutali, govorila o nedopustivoj reviziji činjenica.

Časno je branila profesiju istoričara, čuvara istine i kulture sećanja.

Njeno istraživanje i tekstovi o obrazovanju žena preokrenuli je dotadašnja saznanja. Obogatila je ne samo istoriju nego i kulturu uopšte, i društvo, obrazovanje, studente, i Beogradski univerzitet na kome je radila, ženske studije...

Obogatila je i sam pojam poštenja, dala primer pažnje prema drugima, uvažavanja različitosti. Bila je među karijatidama koje su držale načeto moralno zdanje društva.

Istovremeno ne znam nikog ko je

više i divnije slavio život, voleo putovanja, topla mora, sveži brancin, jarke boje, ko je pažljivije gledao u ljude i lepote krajolika, ko je pažljivije kušao hranu, a sa putovanja po vaskolikom svetu donosio delikatno izabrane male poklone - svakom po njegovom ukusu.

Ne znam nikog ko je bio tako prirodan i tako jednostavan iako tako važan, niti ikoga ko je suštinski bio tako skroman.

Mi, iz ogromnog kruga Bubinih prijatelja, mada međusobno veoma različiti, hitali smo u njeno društvo, tražili njeno vreme, razgovor, čašu vina uveče i svi se grejali na milini i blagosti njene prirode. A ona nas je spajala.

I još nešto o čemu bih želela nešto da kažem - to je zahvalnost.

Ljubinka je sa onima koje je odabrala za prijatelje išla bez odvajanja, predomišljanja i kalkulacija, za njih je uvek imala vremena, volje da pomogne i da se nađe ako su u problemu ili nevolji. Nikad nikoga nije odbila. Plemenitost i odanost su njeno drugo ime.

Nas dve smo se posebno zbližile dok smo obe razgovarale sa Nadom Savković za knjigu intervju „Moje godine sa Miloševićem“. Bilo je to pre oktobra 2000-te godine. Od tada mogla sam uvek da računam da ću je videti, samu ili sa Andrejem, i znala da je negde blizu onda kada je bila potrebna podrška, prisustvo, drugarstvo. Uz mene je bila tokom pisanja moje „porodične“ knjige. Objasnila mi je sve ono što nisam znala, hrabrila me i davala instrukcije. Ali i onda kada nije bila na terenu svoje profesije, bila je uz prijatelje: uz muzički festival BUNT kada se pojavio kao vid društvenog protesta, uz Novi magazin u ulozi urednice, uz mlade koji su tek na početku umetničkog ili naučnog puta...

Meni lično je, kao i toliko puta do tada, poslednji put dala podršku 12. decembra 2021. kada je, mada već bolesna, po onom velikom snegu koji se sručio na Beograd, došla na moj koncert u Etnografskom muzeju. Uvek je znala gde treba da bude i kada je potrebno da nekoga zagreje svojim prisustvom, svojom odanošću.

Bila je nepogrešiva i neprocenjiva u svojoj ljudskosti. **✎**